

GESCHIEDENIS DICHTERBIJ GEHAALD IN DE LES DUIITS

Drillingsberichte van Felix Oestreicher

In 2020 herdenken we 75 jaar bevrijding. We proberen ons in onvoorstelbare gebeurtenissen in te leven. Om de geschiedenis dichterbij te brengen bewerkte een internationaal team van didactici de *Drillingsberichte* van Felix Oestreicher voor de Duitse les in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Het levensverhaal van de drie Duitstalige Joodse meisjes die naar Nederland vluchtten maakt indruk op leerlingen en studenten.

PAUL SARS & SABINE JENTGES

Door het toenemend antisemitisme in de jaren dertig van de vorige eeuw vluchtten veel Duitse Joden naar Nederland. Zo ook de arts Felix Oestreicher en zijn echtgenote, de germaniste Gerda Laqueur, wier ouders in Nederland woonden. Het gezin Oestreicher maakt deel uit van breed vertakte Joodse families. Om deze over Europa verspreid levende familieleden juist in de benarde jaren van vervolging en vlucht op de hoogte te houden van het gezinsleven schrijft Felix meer dan 160 brieven en berichten, die hij *Drillingsberichte* noemt (zie Sars, 2015). In deze *Drillingsberichte* (1938–1943) doet hij verslag van de

ontwikkeling van zijn drie jonge kinderen: Beate (1934) en de tweeling Helly en Maria (1936). De titel verwijst naar de drie meisjes en naar de bijzondere opvoeding (*drillen*). Een internationaal team van didactici heeft deze *Drillingsberichte* nu bewerkt voor gebruik in de les Duits.

Bildung

Het gezin Oestreicher vlucht in 1938 vanuit het Tsjechische Karlovy-Vari (Karlsbad) naar Nederland uit angst voor de dreigende inval door Duitsland, maar moet ook daar al spoedig onder steeds moeilijker omstandigheden leven. De kinderen kunnen niet naar school en krijgen noodgedwongen thuis les. Felix ontwerpt een strak

Lisbeth Oestreicher, Beate, Helly, Gerda Laqueur, Maria en Felix Oestreicher, 1940. Foto: Maria Austria

leerplan, met pauzes, speelmomenten en vrije dagen. Geschiedenis en aardrijkskunde, schrijven en rekenen, maar ook biologie met de voor Duitse kinderen beroemde dierenencyclopedie *Brehms Tierleben*, Bijbeluitleg met discussie, en kunstzinnige vorming met praktijklessen gips gieten staan op het program. Zo krijgen de kinderen, die feitelijk in gevangenschap leven, ongeveer van hun derde tot hun achtste levensjaar een opvoeding in de geest van de Duitse *Bildung*. Met enige trots bericht Felix dat de oudste dochter, die hij tussendoor laat testen door een Nederlandse onderwijzer, haar leeftijd qua schoolprestatie ver vooruit is.

Door de Duitse bezetting van Nederland komt de dreiging steeds dichterbij. Het gezin verhuist enkele keren, maar wordt in juli 1943 opgepakt en via Westerbork naar Bergen-Belsen gedeporteerd. Alleen Helly blijft in Nederland achter en wordt opgevangen door een echtpaar uit Gorssel. Felix en Gerda sterven uiteindelijk in Tröbitz aan vlektyfus vlak na afloop van de oorlog. Beate (11), Helly en Maria (9) overleven de nazitijd en worden in Nederland liefdevol opgevangen door

hun grootouders Laqueur en hun tantes, textielkunstenaar Lisbeth en fotografe Maria Oestreicher (Maria Austria). De meisjes vinden ondanks hun schokkende ervaringen snel hun draai, bezoeken het gymnasium en ontwikkelen succesvolle carrières: Beate promoveert in de scheikunde en wordt een bekend vredesactiviste; Maria wordt sociologe en assisteert haar man Joop Goudsblom bij tal van wetenschappelijke publicaties, en Helly wordt beeldend kunstenaar en docente aan de Rietveld Academie.

Uitgangspunten

Geschiedenis actualiseren is een heikele onderneming, zeker wanneer het de Tweede Wereldoorlog betreft en ook wanneer het materiaal bestemd is voor de lessen Duits in het voortgezet onderwijs (vo). De oorlog blijft met helden en verraders, ‘goede’ en ‘foute’ mensen in de familie immers een gevoelig onderwerp voor pubers en adolescenten. En als het om Duitsland gaat, kunnen naast vooroordelen over Duitsers en Joden ook – zeker in de grensregio – verwantschapsbanden een rol spelen.

Vandaar dat de projectleiders een internationaal team van deskundigen samenstelden om belangrijke inzichten uit actuele discussies over didactische principes in dit materiaal voor het geschiedenis- en het vreemdtaalenonderwijs toe te passen (zie Sars et al., 2020).

Wat geschiedenis betreft, moeten historische gebeurtenissen aansluiten bij de actuele leefwereld van jeugdigen. In dit geval is het historisch feit van de officiële *Wiederanschluss* van Oostenrijk bij Duitsland (1938) de concrete aanleiding voor de vlucht van het gezin Oestreicher. Ook vandaag kennen leerlingen vluchtelingenverhalen door oorlogsdreiging. De grote en kleine geschiedenissen komen bij elkaar in ervaringsverhalen van het gezin, hun voorbereiding op integratie in Nederland. Voorts is van belang dat het verhaal over Beate, Maria en Helly steeds wordt verteld vanuit de originele bronnen (de *Drillingsberichte*), met tekeningen, citaten en beschrijvingen van situaties. De kinderen tekenen Nederlandse tulpen of maken illustraties bij de verhalen van de ouders. Ten slotte wordt ook een identificatie met betrokkenen mogelijk gemaakt, ook al is dit een vluchtelingengezin. De kinderen spelen namelijk onbezorgd en leren aandachtig als alle kinderen, maar vragen hun ouders ook wanneer ze weer naar huis kunnen en of 'de slechte mensen' al weg zijn uit Karlsbad. Dat ook deze vluchtelingenkinderen straf krijgen van hun ouders als ze zich niet goed gedragen, is een illustratie van alle-daags leven in oorlogstijd.

Ten aanzien van het aspect vreemdtaalenonderwijs is gekozen voor de CLIL-aanpak (*content and language integrated learning*), waarbij taal wordt geleerd aan de hand van inhoud die ook betrekking hebben op de doeltaal en -cultuur. Het gaat in dit geval om Duitstalige Joodse meisjes die Nederlands moeten leren en de Nederlandse cultuur moeten leren kennen. In de door hen getekende dierentuin hebben de konijntjes dan ook Duitse én Nederlandse namen. Omdat het bronmateriaal Duits is, kunnen vaardigheden en leerdoelen nog gemakkelijker worden geïntegreerd en in de doeltaal (Duits) worden geleerd. De originele Duitse bronnen (scans van de typoscripten) worden getoond, vervolgens in eenvoudig

Duits weergegeven en dan in opdrachten in het Duits verwerkt. Ten slotte biedt het materiaal ook mogelijkheden tot vakoverstijgend leren, aangezien de kinderen in en buiten de door hun ouders verzorgde lessen in de gegeven (onderduik)situatie allerlei uitdagingen moeten aangaan. Het materiaal is daarom geschikt voor de lessen Duits, geschiedenis, klassieke culturele vorming en maatschappijleer.

Ontwikkeling

Het feitelijke werkproces omvatte de volgende fasen. De *Drillingsberichte* werden als bronmateriaal (scans van de typoscripten) en in hun historische context in wetenschappelijk onderwijs gepresenteerd aan studenten didactiek van Duits als vreemde taal (*Deutsch als Fremdsprache*) aan de Radboud Universiteit en aan de universiteit van Marburg. De studenten (gemiddeld 22 jaar) haalden uit het bronmateriaal thema's die volgens hen interessant zouden zijn voor scholieren (zestienjarigen) en ontwierpen opdrachten. Zo ontstond rond negen thema's elementair lesmateriaal (zoals 'de vluchtroute', 'het alledaagse leven', 'historische feiten', 'sporen van oorlog', 'integratie') dat in een eerste ronde in korte proeflessen door studenten in enkele vo-klassen werd uitgetoond, begeleid door ervaren vo-leraren Duits (schooljaar 2016–2017).

Tijdens een internationale studiereis met studenten van genoemde universiteiten en enkele vo-docenten werd het onderwijsmateriaal grondig herzien, gedetailleerder uitgewerkt en in onderlinge samenhang gebracht. Zowel de ervaringen van een bezoek aan Bergen-Belsen (waar onder andere het dagboek van Felix Oestreicher werd besproken en discussies met didactici geschiedenis en Duits plaatsvonden) als de onderlinge discussies van internationale studenten leverden evenzo verrassende als eenvoudige inzichten in de *Drillingsberichte* en hun didactisering op. Zo vroegen studenten zich af waarom het zo belangrijk is dat Helly de gordijnen 's avonds goed dicht moet maken; door deze vraag kwam het thema van de verplichte verduistering in verband met bombardementen aan

de orde. En als er in de *Drillingsberichte* staat dat Beate een losse tand heeft, komt dat dan – zo vroeg men zich af – door gebrek aan voeding of wisselt er gewoon een tand van haar melkgebit? Hoogtepunt van de studiereis was een tweedaagse ontmoeting in Marburg met Helly Oestreicher, die uitvoerig vertelde over haar ervaringen en samen met de studenten werkte aan het lesmateriaal.

In overleg met de vo-docenten stelden de projectleiders vervolgens drie katernen met telkens twee lessen samen, waarmee op verschillende scholen proefgedraaid werd (schooljaar 2017–2018). Na een presentatie en evaluatie van de ervaringen tijdens de Docentendag Duits in Nijmegen, het Nationaal Congres Duits en het congres Leren van de Buren in Rindern kregen de katernen hun definitieve vorm (2018–2019). De katernen zijn Duitstalig, bevatten teksten, opdrachten en schrijfruimte om antwoorden in te vullen, worden ondersteund door begeleidend en/of extra materiaal (video's, foto's, tekeningen, teksten) op de website <www.ru.nl/drillingsberichte> en zijn daar ook gratis te downloaden. Het inleidend katern *Die Familie und die Berichte* bestaat uit een kennismaking met de gezinsleden aan de hand van foto's en aspecten van hun levensloop, waarna uitvoeriger wordt ingegaan op de inhoud en het doel van de *Drillingsberichte*, met fragmenten en vragen daarbij. Het tweede katern *Integration und die Drillingsberichte* is gewijd aan het thema integratie, zowel algemeen, met discussies over identiteit en samenleving, als specifiek in de *Drillingsberichte*, met citaten over Nederland, over Nederlandse sprookjes, over schaatsen en Sinterklaas. In het derde katern *Leben als Flüchtlinge / die Flucht* wordt het leven als vluchteling en de concrete vluchtroute van het gezin Oestreicher behandeld, waarbij algemene feiten over vluchten worden geïllustreerd aan de hand van de ervaringen van de kinderen. In alle drie de katernen komen de vier taalvaardigheden aan de orde door middel van een mix aan opdrachten (reflectie, schrijfopdrachten, discussies et cetera). Zie de kaders voor een aantal voorbeelden uit het materiaal.

Ervaringen van docenten en scholieren

Docenten zijn positief over de heldere opbouw van de lessen en vormgeving van het materiaal, die ervoor zor-

Beate malte einen Tiergarten; die Kaninchen hatten niederländische Namen wie „Blontje“, manche auch deutsche Namen wie „Agusta“.

SCHREIBEN | SPRECHEN

Im Film hast du die Geschichte der Familie Oestreicher gesehen. Die Familie flüchtete aus Angst vor dem Nazi-Terror aus Tschechien in die Niederlande. Auch heutzutage gibt es noch viele Menschen, die vor Kriegen, Hungersnot oder einer schlimmen ökonomischen Situation fliehen müssen.

a. Kannst du dir solch eine schwierige Situation vorstellen, weshalb du flüchten müsstest? Wie und wohin würdest du in dem Fall flüchten?

b. Felix schrieb Briefe, um seiner Familie von seinen 'Drillingen' zu berichten. Wie würdest du heute Kontakt mit deiner Familie halten?

gen dat het historische verhaal op persoonlijke en rijk geïllustreerde wijze wordt verteld. Historische feiten en persoonlijke belevingen wisselen elkaar af, zoals ook de aard van de opdrachten varieert (voorkennis, kijk-, luister-, spreek- en schrijfvaardigheid, discussie en reflectie). Leraar Duits Pieter Kuipers (Mondial College) merkte tijdens de lessen dat de huidige leerlingen amper nog verhalen uit eerste hand kunnen horen (hun grootouders zijn van na de oorlog). Hij maakte daarom gebruik van een mindmap, zodat leerlingen geleidelijk

Am 17. Februar 1942 hat Felix einen Brief geschrieben, der oft als sein Testament betrachtet wird. Der Brief ist erst nach dem Krieg geöffnet worden. Hier schreibt Felix Folgendes über die ‚Drillingsberichte‘:

Ich schreibe diese Briefe, damit sie später vielleicht als Andenken an uns und die Kinder publiziert werden. Dann werden Menschen sie lesen und such an uns erinnern, damit wir nicht für nichts gelebt haben.

Originaltext

„Meine Absicht bei der Erhaltung der Kinderberichte ist, dass sie einmal als Andenken an uns und die Kinder veröffentlicht werden können und so Menschen Vergnügen haben und unser Andenken erhalten bleibt, wir nicht ganz umsonst gelebt haben.“

Warum wollte Felix, dass die Briefe publiziert werden? Und was meinte Felix, als er schrieb ‚damit wir nicht umsonst gelebt haben‘?

hun kennis en inzicht zagen groeien. Hij meldde tijdens de workshops: ‘Das Material bildet die Brücke von einem Erahnen zu einem Erfassen des Themas’ (‘Het materiaal vormt de brug van een intuïtief aanvoelen naar het begrijpen van het thema’). Docente Annette Heym (Nijmeegse Scholengemeenschap Groenewoud) prijst de mogelijkheden tot identificatie en discussie: ‘Schüler sind interessiert, und sie dürfen mitreden. Sie sagen: Es ist wie Anne Frank, aber jetzt zum Anfassen’ (‘Scholieren zijn geïnteresseerd en ze kunnen ook echt meepraten. Ze zeggen: het is net als Anne Frank, maar nu om zelf aan te raken’). Andere docenten berichten dat het materiaal zeer goed bruikbaar is voor vakoverstijgend onderwijs, met collega’s van maatschappijleer of geschiedenis. Daarbij wordt wel opgemerkt dat het levensverhaal van deze meisjes als vluchtelingen confronterend kan zijn voor leerlingen die zelf vergelijkbare ervaringen hebben.

Scholieren reageren ook positief, zeggen ‘Duits te leren zonder het te merken’, omdat ze in het verhaal opgaan. Ze waarderen ook de vormgeving, die eenduidig historisch materiaal met hedendaagse presentatiemiddelen combineert. Zo is elk citaat uit de *Drillingsberichte* origineel gefotografeerd, maar tevens getranscribeerd én nog eens door studenten in eenvoudig Duits weergegeven. Dat nodigt leerlingen uit tot naspeuren. Enkele reacties uit evaluaties van leerlingen: ‘De geschiedenis wordt door verhalen verteld, zoiets kun je niet in een geschiedenisboek lezen’, ‘Dat het echt, persoonlijk en werkelijk gebeurd is’.

Verdienste

De grote verdienste van dit project is de internationale samenwerking van leerlingen en vo-docenten met studenten en docenten/onderzoekers van universiteiten, vormgevers en filmmakers. Belangrijk inzicht is daarbij dat de samenwerking van meet af aan dient plaats te vinden en tijd mag kosten. Het materiaal wordt ook gebruikt in het kader van het project Nachbarsprache & buurcultuur (<www.nachbarsprache.nl>): voor het

WANN GEHÖRT MAN ZUR GESELLSCHAFT?

Schritt 1: Einzelarbeit

Lies die Aussagen und kreuze jeweils an, welcher Meinung du zustimmst oder nicht.

Schritt 2: Gruppenarbeit

Arbeite in Gruppen, vergleiche eure Antworten. Welche Punkte sind euch in der Gruppe am wichtigsten? Warum?

Schritt 3: Gruppenarbeit

Überlegt euch noch drei eigene Punkte, die wichtig sind, um zu einer Gesellschaft zu gehören und schreibt diese in die unteren drei Zeilen der Tabelle.

Schritt 4: Plenum

Sammelt und besprecht eure Einschätzungen im Plenum: Begründet und diskutiert hierbei, welche Punkte ihr wichtig findet und welche nicht.

Eine Person gehört nicht zur (niederländischen) Gesellschaft, ...	Stimme zu	Stimme nicht zu
... wenn sie kein Niederländisch spricht.	☐	☐
... wenn sie kaum niederländische Freunde hat.	☐	☐
... wenn sie nicht die Gesetze des Landes befolgt.	☐	☐
... wenn sie sich in den Niederlanden nicht wohl fühlt.	☐	☐
... wenn sie keinen Arbeits-/ Ausbildungsplatz hat.	☐	☐
... wenn sie nicht so denkt wie Niederländer.	☐	☐
... wenn sie kein niederländisches Fernsehen sieht.	☐	☐
... wenn sie sich nicht politisch engagiert.	☐	☐
... wenn sie auf einer Karte nicht alle Provinzen zeigen kann.	☐	☐
...	☐	☐
...	☐	☐
...	☐	☐

schooljaar 2019–2020 is er tevens een editie gemaakt aan de hand waarvan Duitse kinderen Nederlands leren: het is immers een multicultureel verhaal over Joodse, Tsjechische, Duitstalige en later Nederlandstalige kinderen!

In een interview met filmmaakster Sabine Eickholt (zie Sars & Jentges, 2018) zegt Helly Oestreicher: ‘Mijn vader schrijft dat hij de berichten ook heeft geschreven zodat er iets bewaard blijft van ons, dat we niets voor niets geleefd hebben. Ik vind het belangrijk om door te geven dat ik ondanks het verlies van mijn ouders toch een goed leven heb kunnen opbouwen. Dat dat kunnen ook als een ondertoon in die brieven zit en dat je wat je essentieel vindt aan je kinderen overdraagt.’ Dit laatste aspect zal medebepalend zijn geweest voor de positieve ontvangst van de katernen. De *Drillingsberichte* appelleren in deze didactische bewerking aan de empathie van leerlingen met een levensverhaal van kinderen die soms verdrietig, maar meestal levenslustig en strijdbaar zijn. ■

Het bronmateriaal van de *Drillingsberichte* is nog ongepubliceerd. Sinds 2015 doet Paul Sars aan de Radboud Universiteit onderzoek hiernaar en bereidt hij een integrale wetenschappelijk verantwoorde publicatie van de *Drillingsberichte* voor, op basis van de originele typoscripten die bewaard worden in het Stadsarchief Amsterdam. Het levensverhaal van de meisjes inspireerde Sabine Jentges en Paul Sars om de *Drillingsberichte* als basis te nemen voor lesmateriaal, met toestemming van de erven (Helly Oestreicher en Joop Goudsblom) en van het Maria Austria Instituut voor het gebruik van fotomateriaal. Het internationale redactieteam bestaat uit meer dan veertig personen; hun namen worden in de katernen vermeld.

LITERATUUR

Sars, P. (2015). ‘Drillingsberichte’ 1937–1943. Radboud Universiteit. <https://www.ru.nl/drillingsberichte/>

Sars, P., & Jentges, S. (2018). *Leren van de burens / Lernen vom Nachbarn: Die Drillingsberichte – Dokumentation zum Kongress im Rahmen des Interregprojekts Nachbarsprache & buurcultuur* [Film]. Radboud Universiteit. <https://www.ru.nl/nachbarsprache/neuigkeiten-veranstaltungen/kongress-vom-nachbarn-lernen-2018/>

Sars, P., Jentges, S., & Cerri, C. (2020). ‘Das kann man wirklich nicht auf so einem kleinen Zettel zusammenfassen: Auf jeden Fall etwas für das weitere Leben.’ *Drillingsberichte: Geschichte aktuell begegnen im Deutsch-als-Fremdsprache- und fächerübergreifenden Unterricht. Info DaF*, 47(1), 63–89.